

Erkki Tuomioja

Krig och fred i dagen värld Ekenäs 14.2. 2026

Kansainvälisistä sopimuksista aikoinaan juhliuvin, mutta sittemmin enemmän naurun ja säälin kohteeksi joutunut, on yli kuudenkymmenen valtion edustajien vuonna 1928 allekirjoittama USA:n ja Ranskan silloisten ulkoministereiden mukaan nimetty Kellogg-Briand-sopimus. Lyhyen sopimuksen sisältö oli hyvin yksinkertainen: sodankäynti oli vastedes kielletty politiikan välineenä.

I sin tid det mest hyllade internationella avtalet, men ett som sedan dess blivit föremål för mer skratt och medlidande, var Kellogg-Briand-pakten, uppkallad efter de dåvarande utrikesministrarna i USA och Frankrike, undertecknad av representanter för över sextio länder 1928. Innehållet i det korta avtalet var mycket enkelt: krig var hädanefter förbjudet som ett politiskt instrument.

Avtalet förpassade till historien den tidigare tolkningen av internationell rätt, där krig inte ansågs vara kriminellt i sig utan ett acceptabelt politiskt instrument, och konsekvenserna av dess användning – erövringar och annekteringar o.s.v. – var acceptabla som sådana, d.v.s. framgångsrik våldsanvändning skapade en ny rättslig status som alla var tvungna att respektera.

Den gamla internationella ordningen innehöll också ett strikt krav på neutralitet för länder som inte var inblandade i kriget, vilka var tvungna att behandla de krigförande parterna på exakt samma sätt. Inga sanktioner var därför tillåtna, även om det inte var förbjudet att delta i själva kriget

Tätä kansainvälistä järjestystä kehitettiin ja tulkittiin sen peruseriaatetta kyseenalaistamatta. Sitä ei tehty ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustetun Kansainliiton peruskirjassakaan, sillä se ei kieltänyt sotaan ryhtymistä, kunhan peruskirjan säädöksiä välitysyriyksistä oli ensin noudatettu.

Kellogg-Briand ei estänyt toista maailmansotaa, mutta se vaikutti jo oleellisesti siihen, miten sodan aikana hahmotellun ja sen jälkeen Kansainliiton korvanneen Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja kirjoitettiin ja miten sitä lähdettiin soveltamaan. Se näkyi myös siinä, miten Saksan, Japanin ja muiden maiden sotasyllisiä käsiteltiin sekä sotarikoksiin että sodan aloittamiseen syyllisinä.

Samanaikaisesti YK:n perustamisen kanssa ja pian sen jälkeen luotiin se kansainvälisten järjestöjen verkosto, joka yhdessä YK:n kanssa on se kansainvälisen yhteistyön viitekehys, johon sääntöpohjainen monenkeskinen ja voimapolitiikan kieltävä maailmanjärjestys on perustunut.

Tätä toisen maailmansodan voittajavaltioiden muokkaamaa järjestystä voi moneltakin kannalta arvostella eikä se suinkaan ollut virheetön ja tasapuolinen. Viisi silloista suurvaltaa, Yhdysvallat, Neuvostoliitto, Englanti, Ranska ja Kiina, saivat maailman silloisia voimasuhteita heijastaneen erityisaseman YK:ssa kaikkia jäsenmaita sitovien päätösten tekemiseen oikeutetussa turvallisuusneuvostossa. Niillä on siellä pysyvä jäsenyys ja veto-oikeus, jolla ne voivat lamauttaa järjestön toimintakyvyn.

Detta internationella system förhindrade inte heller alla krig, vilka oftast var relaterade till nedmonteringen av det koloniala system som etablerats av västländer, vilket skedde i Vietnam, Indonesien, Kenya, Algeriet och många andra platser.

Denna ordning har dock utvecklats och förbättrats under tiden. Deklarationen om mänskliga rättigheterna antogs 1948 och 2002 inledde Internationella brottmålsdomstolen sin verksamhet i Haag, där stater, deras ledare och andra kan ställas till svars för krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och folkmord.

Sedan 1800-talet har man också ansträngt sig för att reglera användningen av militär makt och skydda civilbefolkningen i krigssituationer. Detta har inte varit särskilt framgångsrikt, då till exempel antalet civila offer under första världskriget var ungefär hälften av de döda, under andra världskriget 2/3 och i många efterföljande krig kan det till och med ha överstigit 90 % av alla dödade.

Ansträngningar har gjorts för att reglera internationell handel genom avtal och arrangemang som syftar till icke-diskriminering och gradvis handelsliberalisering, såsom GATT-avtalet från 1947 och upprättandet av Världshandelsorganisationen (WTO) 1995.

Myös aseriisunnassa ja asevalvonnassa on otettu pieniä, mutta alallaan merkittäviä askelia. Tällaisia ovat olleet kemiallisten aseiden kieltosopimus vuodelta 1993, Ottawan jalkaväkimiinat kieltänyt sopimus vuodelta 1997 ja asekauppaa säätelevä Arms trade treaty vuodelta 2014. Merkittävin on ollut 1970 voimaan tullut ydinsulkusopimus (englanniksi Non-Proliferation Treaty, NPT).

Ydinsulkusopimus on lähes universaalinen, mutta jakaa edelleen maailman kahtia. Yhtäällä ovat viisi ydinasevaltiota – USA, Venäjä, Englanti, Ranska ja Kiina – ja toisaalta kaikki muut ydinaseiden hankkimatta jättämiseen sitoutuneet maat. Muut maat sitoutuivat ydinaseettomuuteen samalla kun ydinasevallat sitoutuivat ydinaseriisunnan edistämiseen. Jälkimmäinen on viimeisen kymmenen vuoden aikana jäänyt täysin kuolleeksi kirjaimiksi ja kaikki ydinasevallat laajentavat ja modernisoivat ydinasejärjestelmiään. NPT:n ulkopuolelle on myös jättäytynyt sopimuksen valmistumisen jälkeen oman ydinaseen kehittänyttä maata, eli Israel, Intia, Pakistan ja Pohjois-Korea.

Den militaristiska diskursen i Europa har nått nya nivåer under de senaste veckorna med argumentation för kärnvapenspridning som svar på kombinationen av det ryska hotet och den oberäkneliga politiken av USA:s president Donald Trump.

Förutom att överdriva kärnvapnens roll i säkerhetspolitiken, ignorerar debattörerna hur konventionell militär balans påverkar kärnvapenavskräckningen, såväl som de säkerhetsaspekter som ligger till grund för den globala icke-spridningsnormen för kärnvapen. Om Norden skulle lämna ickespridningsavtalet gör det slutet för hela avtalet och öppnar dörren för en okontrollerad spridning av kärnvapen som på ett ödesdigert sätt skulle öka den existentiella hot som kärnvapen redan utgör för hela mänskligheten.

Den regelbaserade internationella rättsordningen, som Finland också stöder, har varit långt ifrån perfekt och har inte kunnat förhindra krig som inletts i strid med FN-stadgan och utan säkerhetsrådets godkännande, inte heller effektivt ingripa i Rysslands pågående anfallskrig mot Ukraina, inte heller i Israels krigsförbrytelser och olagligheter mot palestinierna, inte heller i Trumps uppenbara maktpolitiska uppvisningar från USA:s sida.

Nyt tämä koko sääntöpohjainen järjestys on uhanalainen. Trump, jonka epäselvästä tajunnanvirrasta on vaikea saada muuta selkoa kuin että hän katsoo Yhdysvaltojen sotilaallisen voiman antavan oikeuden harjoittaa ryöväyspolitiikkaa missä se vain on mahdollista, tekee Yhdysvalloissa olan takaa työtä sen romuttamiseksi täydellisesti piittaamatta kansainvälisestä oikeudesta ja sopimuksista.

Tämä ei ole alkanut vasta Trumpin kaudella ja hänen toimestaan vaan murentaminen on alkanut jo aiemmin ja asialla ovat olleet monet muutkin toimijat kuin USA. USA on aina ollut muita länsimaita vastahakoisempi luovuttamaan omaa suvereniteettiaan ja on aktiivisesti vastustanut esim. kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamista. Mutta toki yhtä räikeästi ennen Trumpia ovat myös Putinin Venäjä ja monet pienemmät toimijat rikkomuksillaan kyseenalaistaneet sääntöpohjaista maailmanjärjestystä ja kansainvälisen oikeuden kunnioittamisen.

Nyt vuoden vaihtuessa on maailmanmeno kääntynyt vain yhä hurjempaan suuntaan, kun supervallat Venäjä ja USA ja heidän suojelemansa Israel voivat uhkailla, pommittaa ja hyökätä minne tahansa toistensa hiljaisella hyväksynnällä ja rakentaa omia etupiirejään. Suomen kaltainen pieni maa ei voi luottaa kuin itseensä ja muihin pohjoismaihin. Mielellään lisäisi tähän EU:n, mutta senkään toimintakykyyn ei voi kaikissa tilanteissa luottaa, vaikka hyvää tahtoa olisikin.

Vähitellen näyttää myös Suomen valtiojohtossa lisääntyvän ymmärrys tilanteesta, kun presidentti Stubb valtiopäivien avajaisissa totesi miten meillä ei enää ole yhteistä arvopohjaa Yhdysvaltain kanssa. Hallituksen valtioviisaudeksi naamioitu uskalluksen puute on tähän asti estänyt tämän avoimen toteamisen.

Euroopan Unioni tai sen jäsenvaltiot eivät ole syyllistyneet samanlaisiin kansainvälisen oikeuden rikkomuksiin ja sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen murentamiseen kuin Venäjä ja nyt täysin estottomasti myös Yhdysvallat. Sen sijaan että EU, jolla kauppapolitiikassa yksiselitteinen toimivalta, olisi asettunut puolustamaan vaivoin pystytettyä sääntöpohjaista WTO:ssa muokattua kauppajärjestelmää kokoamalla koko muun maailman Kiinaa myöten tiukkaan vastarintaan USA:n käynnistämää mielivaltaista ja idioottimaista kauppasotaa vastaan, se riensi Washingtonissa kumartamaan Trumpille minimoidakseen Eurooppaan kohdistettujen tullien aiheuttaman vahingon täysin piittaamatta siitä mitä maailmanlaajuiselle kauppajärjestelmälle ja muille maille tapahtuu ja antaakseen sinänsä katteettomia lupauksia miljardi-investoinneista USA:han.

EU:n hampaattomuus ja alistuneisuus tämän edessä on ollut valtava pettymys, kun Euroopan johtajat kilvan käyvät imartelemassa Yhdysvaltain presidenttiä siinä toivossa, että säästyisivät pahimmilta loukkauksilta. EU:n itsetunnon ja toimintakyvyn vahvistaminen on Suomelle tärkeä asia.

Kina är ingalunda oskyldig i detta avseende, men till skillnad från Trump och Putin försvarar man i princip FN såväl som alla multilaterala organisationer och avtal som Trump helt drar sig ur.

Vår viktigaste uppgift nu är att försvara denna regelbaserade världsordning, som trots alla sina brister är nödvändig för världsfreden och mänsklighetens överlevnad.

Multilateralt och regelbaserat samarbete måste försvaras även och särskilt när vårt eget lands politiska ledarskap glider in i den nationalistiska Finland First-linjen som bryter sig loss från internationella avtal, som de invandrings- och flyktingfientliga sannfinnarna vill, eller när vi uttrycker vår beredskap att bryta sig loss från ett av de mest framgångsrika nedrustningsavtalen, Ottawafördraget som förbjuder personminor.

Det finska ledarskapet har naturligtvis berömvärt bistått och stöttat Ukrainas defensiva kamp och anslutit sig till sanktionerna mot Ryssland. Men samtidigt har man förblivit tyst om Israels krigsförbrytelser, och när det gäller Trumps krigshandlingar och retorik samt undergrävandet av internationell rätt har man alltför länge fortsatt att uppenbart inställa sig hos det amerikanska ledarskapet, som man kallar "vår viktigaste allierade".

Krig har blivit standardalternativet för stormaktsledarna såsom Trump och Putin, om de inte får inte sina krav fyllda på annat sätt. I dagens värld har också småstaterna ansett sig vara tvungna att upprusta. Men för del måste det vara klar att vi inte upprustar för krig utan för att undvika krig. För att lyckas i detta förutsätter det, inte trots att läget förefaller dystert ut utan precis därför, att vi förbereder för fred.

Med detta menar jag att våra upprustning och militär övningsverksamhet får inte vara provokatorisk, och att vi måste intensifiera arbetet för att upprätthålla den regelbaserade världsordningen och visa initiativförmåga för att befrämja avspänning och en återgång till vapenkontroll- och nedrustningsförhandlingar. Och vi måste också förstå, att fred uppgörs inte med vänner, utan med fiender, och att en hållbar fred är sådan som med tiden gör den tidigare fienden till en vän.

Tällä tarkoitan sitä, että sotilaallinen varustautuminen ja harjoittelu eivät saa olla provosoivia ja että meidän on tehostettava työtämme sääntöihin perustuvan maailmanjärjestyksen ylläpitämiseksi ja osoitettava aloitteellisuutta liennytyksen ja asevalvonta- ja aseistariisuntaneuvottelujen paluun edistämiseksi. Ja meidän on myös ymmärrettävä, että rauhaa ei tehdä ystävien, vaan vihollisten kanssa, samoin kuin se, että kestävä rauha on sellainen, joka ajan myötä muuttaa entisen vihollisen ystäväksi.

Pyydän anteeksi jos tällaiset ajatukset tuntuvat liian idealistisilta. Mutta sen arvopohjaisen realismin jonka nimiin Suomi nyt vannoo täytyy arvopohjaltaan sisältää vahvan sitoutumuksen rauhan ylläpitämiseen.

Jag ber om ursäkt om dessa tankar verkar alltför idealistiska. Men den värdebaserade realism som Finland nu svär vid måste vara grundad i rätta värden som också betyder ett starkt engagemang för att upprätthålla freden.